Föreningen för

Västgötalitteratur

Meddelande | År 2025 | NR 1 | 2025-02-10

Lag och rätt

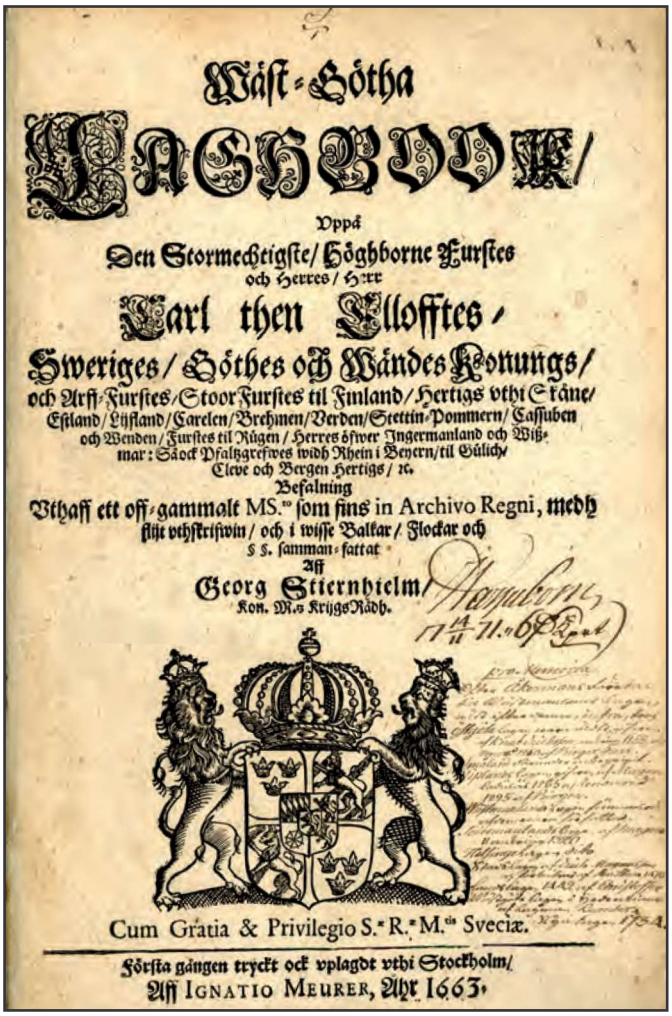
Wäst-Göthа
LAGHBOK/
Uppå
Den Stormechtigste/ Höghborne Furstes
och Herres/ Herr
Carl then Ellofftes/
Sweriges/ Göthes och Wändes Konungs/
och Arfs-Furstes/ Stoor Furstes til Finland/ Hertigs vthi Skåne/
Estland/ Lyfland/ Carelen/ Brehmen/ Verden/ Stettin-Pommern/ Cassuben
och Wenden/ Furstes til Rügen/ Herres öfver Ingermanland och Wiß-
mar: Sädt Pfaltzgrefwes widh Rhein i Beyern/ til Gülich/
Cleve och Bergen Hertigs/ &c.
Befalning
Vthaff ett off-gammalt MS.to som fins in Archivo Regni, medh
flijt vthskriffwin/ och i wisse Balkar/ Flockar och
§ §. samman-fattat
Aff
Georg Stiernhielm/
Kon. M.s Krijgs Rådh.
Cum Gratia & Privilegio S.ae R.ae M.tis Sveciæ.
Första gången tryckt och vplagdt vthi Stockholm/
Aff IGNATIO MEURER, Åhr 1663.

Lag- och rättstänkandet är väl förmodligen lika gammalt som människan. Där människor lever tillsammans är det nödvändigt med regler och då även med straff om brott sker mot regelverket. Inget samhälle kan klara sig utan ett rättssystem.

En av världens äldsta lagar är Hammurabis lag från 1700-talet f.Kr. i Babylonien (nuvarande Irak). Den är mest känd för principen ”öga för öga” som innebär att en brottsling som straff ska få samma skada som han orsakat någon annan. Liknande lagstiftning finns i den mosaiska lagen i Gamla testamentet som tydligt lär oss innebörden av *Du skall* och *Du skall inte*. Mose lag påverkade också vår lagstiftning. Den första tryckta lagstiftningen tillkom 1608 med tillägg från den mosaiska rätten.

En annan rättsordning var den Romerska rätten. Denna har ansetts som det högst stående rättssystemet i historien. Viktiga delar i denna används än i dag i vårt land

Kyrkan hade den kanoniska rätten som utvecklades redan på 3-400-talet. Denna är fortfarande levande inom den romersk-katolska kyrkan.

Vi vet väldigt lite om lagarna i Sverige innan de skrevs ner på 1200-talet, men det verkar som att lagmannen skulle ha memorerat lagen och vid behov ”tälja” (berätta) lagen ur minnet.

Den äldsta lagstiftningen i Sverige var landskapslagarna från 1200- och 1300-talen. Varje lag täckte en landsdel – Västgötalagen även Dalsland och en del av Värmland, Upplandslagen omfattade även bl. a. Gästrikland. Därför talar man om exempelvis ÄldreVästgötalagen (ca 1225) och *Upplandslagen* (1296).

Såväl den romerska rättens, den kanoniska rättens och naturrättens påverkan är svaga i de svenska medeltidslagarna. Det fanns en starkare inhemsk muntlig tradition att gå tillbaka på.

Den som vill lära sig om hur Lag och Rätt skipades i Västergötland under 1000 år har nu en rik källa att dricka ur. *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* 2023-2024 behandlar ingående ämnet. Se vidare anmälan i detta Meddelande.

Personnamn på västgötska runmonument 5. Namnet frua på Sörgårdsstenen (Vg 192)

Runstenen vid Sörgården, Gölingstorp i Nittorps socken och Kinds härad samt Tranemo kommun är 235 cm hög och därmed ganska ståtlig. Men den bär en synnerligen enkel runslinga längs vänstra kanten som kröker av vid toppen och slutar en kort bit ner på högra sidan. Det är en mycket ovanlig och inte särskilt tjusig formgivning. Elisabeth Svärdström återger inskriften i Västergötlands runinskrifter (s. 341):

suin : risti : stin : þena : eftiʀ : fṛụa : sun : sin
”Sven reste denna sten efter **frua**, sin son.”

Hon skriver: ”Stenytan är på sina ställen mycket skrovlig, varigenom huggningen försvårats. Ristningen är på det hela taget djup och tydlig, endast namnet på den döde är osäkert.” Det förklarar osäkerhetsmarkeringen med punkter under två av runorna. Senare undersökningar av Runverket vid Riksantikvarieämbetet har dock kunnat säkerställa läsningen av **u**-runan, även om **r**-runan fortfarande är något oviss.

Enligt den något cyniska ”Janssons lag” drabbar en skada alltid runinskriftens mest intressanta del, i detta fall det uppenbarligen ovanliga namnet på sonen till Sven. Tolkningsunderlaget är alltså inte fullt tillfredsställande i detta fall. Tills vidare finns likväl inget skäl att utgå från någon annan läsning än **fṛua**.

Runföljden har veterligen bara fått ett tolkningsförslag och det av Svärdström som skriver: »Namnet på den döde är fortfarande dunkelt. Möjligen kunna runorna, sådana som de ovan uppfattats, återge *Froði*, ett vanligt fornnordiskt namn, känt även från litterär tid.»

Hon förutsätter därmed en felristning, ett omotiverat utelämnande av en **þ**-runa, i den för övrigt fullkomligt korrekt utformade inskriften. Eftersom man inte har några skäl att förvänta en så pass grov onöjaktighet i denna runristning bör en alternativ tolkning sökas i första hand.

En möjlighet är att runföljden **fṛua** representerar ackusativformen av ett mansnamn *Froi* ’den karske, raske, snabbe’, en form av *froʀ*. Nordiska motsvarigheter till detta adjektiv är bland annat *fror*, *fro* i forndanska, fornsvenska och svenska dialekter samt med ett par belägg i äldre nysvenska. Ett hinder i sammanställningen av detta ord och namnbelägget i Vg 192 är att etymologerna entydigt härlett *fro* från det medellågtyska *vrô* (Hellquist s. 242).

Av kronologiska skäl är det svårt att tänka sig att ett lånord från det tyska språkområdet så här tidigt har avsatt spår i det runvästgötska namnförrådet. Men ursprunget till *fro* är långtifrån entydigt. Även i fornisländskan finns nämligen samma adjektiv, *frór*, men det är en variant till *frár* med likadan betydelse. Detta senare ord motsvaras av fornsvenskans *frar* och svenska dalekters *frå*, jämte ett belägg i äldre nysvenska (SAOB). De båda fornsvenska formerna *fror* och *frar* är uppenbarligen besläktade.

Det fornisländska ordet *frór* och som ingående i sammansättningen *fróleikr* är mycket svagt belagda. De finns bara i verket Elucidarius och predikosamlingen Den isländska homilieboken. Dessa handskrifter från 1150–1200 tillhör å andra sidan de allra tidigaste isländska textkällorna över huvud taget, vilket gör det osannolikt att vi där skulle ha att göra med tyska importord.

Man måste därför räkna med att det även i fornöstnordiskan har funnits två varianter av det aktuella adjektivet, både *fraʀ* och *froʀ*. De medeltida beläggen och den senare formen *fro* kan naturligtvis vara lånade från lågtyskan, men kan enligt min mening lika gärna ha inhemskt ursprung. Det fornisländska *frór* tyder i vilket fall på att man vågar räkna med denna form redan under äldsta tid och därmed också som bas för ett namn på Vg 192.

Det återstår att undersöka hur ett mansnamn *Froi* passar in i ett runnordiskt namnförråd. Namn bildade utifrån adjektiv i svag form är vanliga. Utgående från mentala egenskaper har vi bara i Västergötland *Kati* ’den glade, muntre’ och *Sefi* ’den lugne, stillsamme, saktmodige’.

Ett sista indicium för att adjektivet *frár* ~ *frór* verkligen har kunnat användas vid namnbildning är det fornvästnordiska dvärgnamnet *Frár* i eddadikten Völvans spådom (strof 13), vilket i handskriften Hauksbók skrivs *Frór* (Norrœn Fornkvæði s. 20). Detta namn betecknas naturligtvis som mytiskt, men namn som i Västnorden bara förekom i denna kategori användes också i runöstnordiskan på verkliga personer. Det gäller även ett antal isländska dvärgnamn, i Västergötland företrädda av *Brūni* och *Fundinn* (Larsson s. 30).

Jag menar inte att *Froi* skulle vara ett dvärgnamn, bara att om samma ord kunde användas som namn på en mytisk dvärg och sådana namn kunde brukas i vikingatidens Västergötland, hindrar inget att ett av dem dyker upp på Vg 192. Till dess att någon kommer på ett bättre förslag menar jag därför att sonen till Sven på Sörgårdsstenen hette *Froe*, en kanske ovanligt pigg västgöte.

Litteratur

Hellquist, Elof, 1980: Svensk etymologisk ordbok. 3 uppl. Lund.
Larsson, Patrik, 2011: Till tolkningen av **fili** på runstenen U 674 jämte några tankar kring namn på mytologiska gestalter, fingerade och verkliga personer. I: Studia anthroponymica Scandinavica 29, s. 21–35.
Norrœn Fornkvæði. Udg. Sophus Bugge. 1867. Christiania.
SAOB = Ordbok över svenska språket. Stockholm.
Västergötlands runinskrifter. Utg. av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–1970. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.) S. 340–41.

Henrik Williams